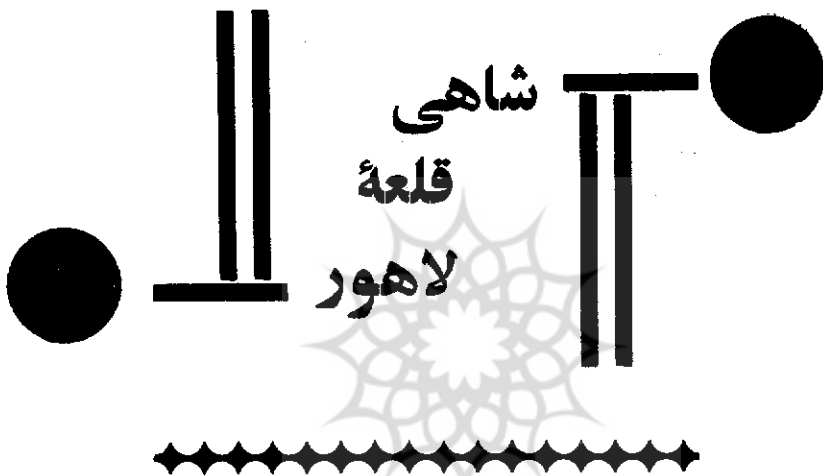

از : محمد حسین تسبیحی

قلعه شاهی یا شاهی قلعه لاهور از اعجوبه‌های بناهای تاریخی عالم است . شاهی مسجد و شاهی قلعه و آرامگاه علامه دکتر محمد اقبال لاهوری و آرامگاه رنجیت سنگه و مناره یادگار پاکستان در يك نقطه لاهور واقع شده‌اند یعنی در ساحل رود راوی (راوی دریا) .

در قلعه شاهی لاهور کاخهای بزرگ پادشاهی ، کتابخانه ، مسجد کوچک و بزرگ ، حمام ، خوابگاه ، زرادخانه ، پاسدارخانه ، آشپزخانه ، دیوان خاص ، دیوان عام ، و اصطبل شاهی و مکانهای دیگر بناگشته است . ۴۲۷ متر طول و ۳۴۰ متر عرض آن است : یعنی ۱۴۵۱۸۰ مترمربع مساحت دارد . هر کس بخواهد دقیقاً آن را دیدار کند باید چند روز وقت صرف کند . تاریخیچه قلعه شاهی لاهور چنین است که نخست بخشی از آن برای

دختر زیبای راجه رام چندرجی به نام « لو » ساخته شده است . از راجه رام چندرجی ۱۲۰۰ قبل از میلاد تا ۸۰۰ قبل از میلاد مورخان یاد کرده اند . پس از آن نیز برقرار بوده است .

در سال ۴۱۶ هجری قمری سلطان محمود غزنوی بدان قلعه وارد گشته و آن را محل افواج خود قرار داده و سپس شهاب‌الدین غوری بر آن دست یافته تا بالاخره دوره قدرت و شکوه و سعادت قلعه شاهی فرارسیده است . لشکریان مغول و هلاکو و تیمور اگرچه جهان قرن هفتم و هشتم و بخشی از قرن نهم را به وحشت انداختند و نیمی از جمعیت ایران را همه سرمایه‌ها را نابود کردند اما بازماندگان آنها که مسلمان شدند و مسلمان ماندند آبادیهای بسیار از خود به جای گذارند و سبب رونق علم و هنر و فرهنگ و ادب گشتند که قلعه شاهی و شاهی مسجد در لاهور یکی از آنها است . اکبر شاه پادشاه مغول در اواخر قرن دهم هجری ساختمان فعلی این قلعه را آغاز کرد . مقداری از دیوار و دولت‌خانه خاص خود را بامسجد کوچکی ساخت . در زمان جهانگیر پادشاه ، کاخ ویژه دیگری با چند بنای دیگر و دفتر دبیران ساخته شد . بهترین بناها در زمان شاه جهان صورت تحقق پذیرفت . شش محل (کاخ آینه) دیوان عام ، دیوان خاص ، خلوت خانه ، خوابگاه ، حمام ، مسجد بزرگ ، کتابخانه و مکانهای دیگر از قبیل سردابها ساخته شد . در زمان او رنگ زیب دروازه عالمگیری و آرایش دیوار قلعه و کنگرها و جاده فیل (هاتھی کاراسته یا هاتھی پیر) بنا گردید . مهاراجه رنجیت سنگه نیز بیرون دیوار قلعه را تعمیر کرد و سنگ مرمر سردر بیرونی را کار گذاشت و چند جای دیگر را مرمت نمود .

قلعه شاهی لاهور در سال ۱۸۴۶ میلادی به دست انگلیسها افتاد و محل خوبی برای سربازان انگلیسی گردید و تاموقعی که انگلیسها رفتند درحقیقت محل فرمانروایی آنان بود و بنابراین در حدود ۸۲۸ سال مرکز حکومت پادشاهان و دولت‌ها بوده است . پادشاهان مغول بر آبادانی آن بسیار افزودند چنانکه هم‌اکنون کاخ آینه (شش محل) و دیوان عام و دیوان خاص

از شاهکارهای صنعت معماری عالم است ، اما در زمان حکومت سیکها و انگلیسها خرابی و ویرانی فراوان دید چنانکه آثار و نشانه‌های آن باقی است. اکنون برای گردش به قلعه شاهی لاهور می‌رویم . آنگاه که ازمحوطه خوش منظره باغ مسجد شاهی و کنار آرامگاه علامه دکتر محمد اقبال لاهوری می‌نگریم ، دیوارها و دروازه و برجهای کوه‌پیکر قلعه در برابرمان خودنمایی می‌کند . راه شیب‌دار سرخگون آجری دروازه قلعه ، یادگار خروج و ورود سپاهیان شاهی بوده است . برجها و گنبدها نشانه استواری قلعه است . دروازه اصلی قلعه را بسته‌اند اما دروازه فرعی آن گشوده و بلیط ورودی ۳۰ پیسه است. وقتی وارد قلعه می‌شویم ، دیوارهای کاشی‌کاری شده را مینگریم که تصاویر زیبایی بر روی کاشی نقش کرده‌اند . این تصاویر به سبک دوره مغول است که شامل جنگ فیلها ، میدان شکار ، چوگان بازی ، کشتی‌گیری ، اسب‌سواری ، بازاندازی ، شترسواری ، میدان کارزار و امثال اینها میباشد . ارتفاع این دیوارهای کاشی‌کاری تقریباً بیست متر است . از این محل میگذریم و وارد جایی می‌شویم که آن را راه فیل‌رو یا هاتهی کاراسته (هاتهی پیر) می‌نامیدند و آن پلکانی است طولانی با دیواری عظیم در طرفین آن که فیل‌های شاهی و فیل سواران از آن میگذشته‌اند و بر قسمتهای مرتفع قلعه صعود می‌کرده‌اند . این راه هرایرانی را به یاد پلکان تخت جمشید می‌اندازد که اسبان از آن عبور میکرده‌اند . راه دیگری نیز وجود دارد که اکنون اتومبیل‌رو شده و در قدیم محل عبور سپاهیان بوده است . در طرفین این راه دیواری قطور است که با آجرهای سرخ رنگ ساخته شده و در وسط این راه پل بزرگی بر روی آن ساخته‌اند که فیل سواران از روی آن عبور میکرده‌اند. آنگونه که من دقت کردم و جست‌وجو نمودم ، تقریباً زیر قلعه را سردابهای عظیم و شگفت‌آور ساخته‌اند که هنگام ضرورت و حمله دشمن بدانجا پناهنده می‌گشته‌اند .

از راه فیل (پلکان فیل) به قسمت مرتفع قلعه شاهی میرسیم ، در این قسمت منظره‌یی شگفت‌آور از کاخ‌های باشکوه شاهی و باغ‌ها و چمن‌کاریها و

درختان شاهی در برابرمان قرار میگیرد. از دروازه‌یی می‌گذریم که ارتفاعش در حدود ده متر است و روی آن نوشته‌اند « شش محل » یعنی « کاخ آینه » در اینجا به ایوانها و طاقنها و خوابگاهها و خلوتخانه‌هایی وارد میگردیم که همه از سنگ مرمر سفید ساخته شده‌اند و درون آنها مینیاتوری و آینه‌نوری شده است. ستونها، پنجره‌ها، طاقچه‌ها، طاقدیس‌ها، هزاره‌ها همه از مرمر خالص است.

یکی می‌گفت: « صدها نوع جواهر گرانبها در لابلای این سنگها و شیشه‌ها کار گذاشته شده بود که همه را ویرانگران کردند و بردند و جاهای خالی آنها را به من نشان می‌داد.

شش یعنی « شیشه و آینه » و « محل » یعنی « کاخ و قصر » و « شش محل » یعنی « کاخ آینه ».

شش محل را طوری ساخته‌اند که از ایوانها و پنجره‌ها و بهارنشین‌های ساحل رود پر آب راوی (راوی دریا) نمایان است. و منظره‌یی زیبا دارد. شاهی مسجد و بخش‌های مختلف لاهور و مناره یادگار پاکستان بسیار زیبا نمایان است.

پس از شش محل، به بخش‌های دیگری رسیدیم که مهم‌ترین آنها دیوان خاص است.

دیوان خاص گویی یک بنایی مرمرین است از یک قطعه سنگ مرمر، زیرا کف مرمر، حوض مرمر، پنجره‌ها مرمر، درها مرمر، سقف مرمر، ستونها مرمر، ته ستونها و سرستونها مرمر است آنها مرمر سفید. ۲۶ ستون ظریف مرمرین شاهکار فن سنگتراشی میباشند. خاصیت دیوان خاص این بوده که پادشاه شورای عالی وزیران و دبیران و استانداران و کارگزاران رادر آن تشکیل می‌داده است و خود بر کرسی مرمرین که هنوز موجود است جلوس می‌فرموده است. البته شاعران و مدیحه سران و دانشمندان درجه اول نیز در دیوان خاص بار می‌یافتند.

از دیوان خاص بیرون می‌شویم و بناهای گوناگون دیگر را می‌نگریم،

مانند حمامها با طرز مخصوص آن روزگار ، خوابگاهها ، کتابخانهها ، خلوت خانه ها و امثال آن تا این که می رسیم به موزه شاهی قلعه وارد آن می شویم .

در موزه شاهی قلعه ، نمونه هایی از کهن ترین آثار تا عصر حاضر به معرض نمایش گذاشته شده است . کتابهای خطی با مینیاتورهای زیبا بزبان فارسی و عربی و اردو ، مرقعات خوشنویسان قدیم و جدید ، تابلوهای نقاشی مخصوصاً از دوران تسلط انگلیس ها ورنجیت سینگهه بر پاکستان و دربار پادشاهان بسیار ارزنده و دیدنی است . در کنار این تابلوها ، قصایدی غرابه فارسی شبیه تومار بانقاشی ها و مینیاتورهای قرن دهم و یازدهم و دوازدهم آویخته شده که سند مهم نفوذ فارسی در میان حکام و عاملان انگلیسی بوده است . مثلاً در مدح شیر سنگهه قصیده یی در کنار تصویرش هست که در هر مصراع ، لفظ شیر را مفرد و مرکب سه بار تکرار کرده است به این مطلع:

شیر ب ب و شیر آب و شیر ابان

شیرام و شیرا مسرو شیر امان

شیر بین شیر بند و شیر آهنج

شیر بر شیر باز و شیر میان

و مقطع :

نادر از وصف شیر مردی اوست

شیر میدان نظم و شیر بیان

در سال ۱۸۴۹ میلادی که پسر مهاراجه سینگهه از پنجاب میرفته است

شاعری به نام مفتی غلام سرور لاهوری قصیده یی به فارسی بدین

مطلع :

چون شه پنجاب از پنجاب رفت چشمه سان از چشم مردم آب رفت

این قصیده و قصاید دیگر به فارسی در تابلوهای مینایی و مینیاتوری

در کنار تصویر او ویا دیگر تصاویر آویخته شده است . لوازم جنک و اسلحه

گرم و سرد و سواری که براسب سفید سوار است در این موزه دیده میشود.

اما از همه جالب تر نمونه بنای زیبای تاج محل (قصر تاج) است که از عاج

(دندان فیل) ساخته شده و روی پایه‌یی از چوب صندل نهاده شده است و آن قدر زیبا و دل آویز است که دیده از دیدنش و دل از پسندیدنش بسا زبان آفرین میگویند .

این نمونه تاج محل را گویا انگلیسها برده بودند و لیکن دوباره پس گرفته شد . اصل تاج محل اکنون در هندوستان است و آن مقبره‌یی است عالی و باشکوه در شهر آگره در ساحل جمناو . ملکه نور جهان یا نور محل زن شاه جهان به وقت وضع حمل در گذشت . این بنای زیبا و یکتا و بی همتا بر سرگودر او ساخته شد و سپس شوهرش نیز در کنار او دفن گردید . گویند بنای آن ۲۲ سال به طول انجامید (۱۰۴۰ هجری قمری) .

باری از موزه بیرون می‌شویم و به سوی کتابخانه قلعه شاهی روان میگردیم . در آنجا مورد استقبال کتابدار مهربان و دانشمند و کتابشناس آن واقع میگردیم . کتابهای خوب فارسی وارد و انگلیسی خطی و چاپی را دیدار می‌کنیم و به سوی عجایب گهر (عجایب خانه) یا موزه اسلحه های گرم و سرد روان می‌شویم . تیر و کمان ، شمشیر و سپر ، زوبین و خنجر ، تفنگ و مسلسل ، توپ و خمپاره را در کنار هم به نمایش گذارده و سال و تاریخ و میدان جنگ آنها را توضیح داده‌اند .

شاید يك‌صد نوع تفنگ که بعضی از آنها تا سه متر بلندی دارند در عجایب خانه شاهی قلعه باشد .

شاهی قلعه برای آماده کردن آثار باستانی و پاک و تمیز نگاه داشتن آنها ، آزمایشگاهی در زیرزمین بخشی از قلعه دایر کرده است ، به آنجا نیز کام نهادم .

آقای شیخ نذر محمد راهنمای من ، مرا به آقای چودھری

رحمت‌الله رئیس آزمایشگاه معرفی کرد ، وی مشغول آماده کردن مجسمه‌یی برنز میبود که می‌گفت از دوهزار و پانصد سال پیش است و در نظر است آن را برای جشن‌های دوهزار و پانصد ساله شاهنشاهی ایران به معرض نمایش

گذاریم . اشیای بسیار کهن باستانی در این آزمایشگاه دیدار کردم .

پس از آزمایشگاه شاهی قلعه به سوی دیوان عام روی آوردم . این ساختمان کلیه از سنک سرخ بنا گشته است و سقف آن را که گویند سیکها خراب کرده بودند انگلیسها با چوب ساختند . ۶۴ ستون دارد که همه از از سنک سرخ است . پنجره و درها سنک مرمر است .

اکبر شاه آن را ساخته و جای نشستش نیز از مرمر سفید است که تختی است مرتفع و در طرفین آن جای خواص و زرا و حکما . زیر این دیوان عام ، سردابی است تاریک و کناره‌های آن نرده هایی است به ارتفاع یک متر از سنگ سرخ که بعضی از آنها خراب شده است .

در برابر این دیوان عام محوطه‌یی است وسیع که مقداری از آن گل کاری و چمن است و در کناره‌ها و وسط چمن درخت‌های عظیم سایه افکن است . خاصیت دیوان عام این بوده که هر کس می‌توانسته در هنگام بار عام بدان وارد شود و قصه عرض کند و تظلم نماید و بدین جهت وسعت آن بسیار است .

از زیر سقف این دیوان عام ، بخشی از منظره شهر لاهور دیدنی است .

در این موقع آقای دکتر بشیر حسین و آقای شیخ نذیر محمد یاد آور شدند که زنگ اختتام بازدید از قلعه نواخته شده و بهتر است زودتر خارج شویم . گفتم : من هنوز از دیدن این بناهای زیبای هم عصر صفوی و همانند چهل ستون و عالی قاپو سیر نشده‌ام ، شما بروید و مرا به حال خود بگذارید .

گفتند : اگر ما برویم ، شما را اجازه نخواهند داد بمانید . بنا بر این ناچار شدم به راه بیفتم .